

כתוב בה "לחם עוני". והרובשנין עיסה מטוגנת בשמן ודבש שפסולה למצת מצוה לפי שאינה "לחם עוני" אלא לחם עשיר, והאיסקריטין שעיסתן רכה מאוד ואין עליה שם "לחם", אדם ממלא כריסו מהן בליל פסח, ובלבד שיאכל בזית מצה באחרונה.

ודייקנין: באחרונה, אין. שצריך לאכול את

הכזית מצה דוקא בסוף סעודתו. אבל קכ-א בראשונה, לא! שלא יאכל את המצה של אפיקומן בתחילת סעודתו, כי אסור לאכול כלום לאחר מצת חובה. וראיה לרב יהודה אמר שמואל?

ודחינן: לעולם מותר לאכול את המצה אף

לא מיבעיא אחר מצה דלא נפיש טעמיהו, שאין טעמה חזק, ודאי שאסור לאכול אחריה, כדי שלא ישכח טעמה. אבל לאחר הפסח, הנפיש טעמיה, ולא מצי עבוריה האכילה שאחריו אין בכחה להעביר את טעמו של הפסח ולכן הייתי אומר שלית לן בה, ויהיה מותר לאכול אחר הפסח.

קמשמע לן שאסור.

נימא מפייע לה לרב יהודה אמר שמואל שאין מפטירין אחר המצה אפיקומן.

דתניא: הפופגנין ריקים, שעשויים כספוג, ומתוך שעיסתן רכה אין עליהם שם "לחם" ואי אפשר לצאת בהם ידי חובת מצה שהרי

בבוקר בבית קריאת שמע. וכתבו הפוסקים, שיכוין בתנאי, שאם הציבור יעברו זמן קריאת שמע, אז אני יוצא בקריאה זו. אולם אם יקראו בזמן, אז אני יוצא בקריאת שמע ההיא, ובוזו אני מכוין שלא לשם מצוה. ותירץ על כך המשכנות יעקב, כי במצוה שהיא חובה על האדם, אז אף אם אין בידו לעשות שליחות, בכל זאת יכול לעשות תנאי. וההסבר לכך הוא לפי דברי התוספות בכתובות, המבארים את הכלל "כל שאינו יכול לעשות שליחות אינו יכול להתנות", שיסוד הכלל הזה הוא משום שאין הדבר לגמרי בשליטתו, וכפי שרואים שאינו יכול לעשות שליחות, לכן גם אינו יכול להתנות בו. אבל מעשה מצוה, שהוא חובה על האדם לעשותו דוקא בגופו כמו אכילת מצה, הרי שם הסברא היא להיפך, כי זה שהיא אפשר לעשות שליח על אכילת מצה הוא משום שכל מעשה המצוה מוטל על גוף האדם, ואין לו אפשרות לנתק ממנו ולהעבירו לאחר, ולכן גם יכול להתנות במצוה על קיומה. ובמקראי קודש [פסח ח"ב סימן נ"ו] תירץ על פי הרמב"ן [בבא בתרא ככו

מצה זו לשם אפיקומן, ומיד אחר חצות יהיה מותר לאכול כל מה שחפץ [מפני שלדיעה זו שזמן המצוה מסתיים בחצות, מותר מחצות ואילך לאכול, ורק בזמן שראוי לקיום המצוה, אסור לאכול אם כבר אכל אפיקומן]. ואם ההלכה כרבנן, שמצות פסח כל הלילה, אם כן אני לא מכוין לצאת במצה זו ידי אפיקומן. וימתין עד חצות, ויוכל לאכול סעודתו, ובסוף הסעודה יאכל עוד פעם מצה לאפיקומן, ויתנה שאם ההלכה כרבנן, הרי מצה זו אני אוכל לשם אפיקומן, ואם הלכה כרבי אליעזר בן עזריה, וכבר אכלתי אפיקומן, אם כן מצה זו אינה לשם אפיקומן. והקשה הגר"ש שקאפ איך יכול לעשות תנאי כזה, הלא הגמרא בכתובות ע"ד אומרת שדבר אשר אי אפשר לעשות על ידי שליח, אי אפשר לעשות עליו תנאים, ואם כן, מה שייך תנאי באכילת מצה? אולם מצאנו כעין זה בשלחן ערוך סימן ל"ד שאדם המניח תפילין של רש"י ורבינו תם, יכוין שאם ההלכה כרש"י, אזי אני מניח את התפילין של רבינו תם לא לשם מצוה. וכמו כן נפסק בסימן מ"ו שטוב לומר

בתחילת הסעודה. וברייטא "לא מיבעיא" קאמר.

לא מיבעיא בראשונה, שמותר לאכול, דקאכיל את המצה לתיאבון. אבל באחרונה הייתי אומר דילמא אתי למיכל את המצה אכילה גסה ולכן אימא לא לאכול אותה בסוף אלא דוקא בתחילת הסעודה.

קמשמע לן שמותר לאכול את המצה של מצוה אף באחרונה.

מר זוטרא מתני הכי: אמר רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל: מפטירין אחר המצה אפיקומן.

נימא מסייע ליה? מזה ששנינו: אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן.

ודייקין: אחר הפסח הוא דלא. אבל אחר מצוה מפטירין.

ודחין: לא מיבעיא קאמר.

לא מיבעיא אחר מצוה שאסור לאכול דלא נפיש טעמיה. אבל לאחר פסח שטעמו חזק אימא לא. שאין איסור לאכול אחריו.

קמשמע לן שאסור.

מיתיבי: תניא: הסופגנין והדובשנין והאיסקריטין אדם ממלא כרסו מהן ובלבד שיאכל כזית מצוה באחרונה.

ודייקין: באחרונה, אין. בראשונה, לא. כי אסור לאכול כלום אחר המצה. וקשה לרב יהודה אמר שמואל?

ומתריצין: לעולם אף בראשונה מותר. וברייטא "לא מיבעיא" קאמר.

לא מיבעיא בראשונה שמותר, דקאכיל מצוה לתיאבון, אבל באחרונה דאתי למיכלה אכילה גסה⁽⁵¹⁾ אימא לא.

ב ד"ה הרי' שבתנאי אשר עושה האדם בינו לבין עצמו לא נאמר הכלל הזה, שכל שאינו בשליחות אינו יכול להתנות.

51. התוספות לעיל קז ב ד"ה דילמא כתבו, שיש שני סוגי אכילה גסה: יש שאוכל כשכבר מרגיש שבע ואינו חפץ לאכול, אולם עדיין נהנה קצת מאכילתו, וזה נחשב אכילה ומקיים מצות קרבן פסח, ומכל מקום, אין זה מצוה מן המובהק, ויש שכבר שבע כל-כך שקץ באכילתו, ובזה אינו מקיים מצות קרבן פסח. והדין שצריך שפסח יהיה נאכל על השובע, הכוונה היא שלא יאכל את הפסח כשהוא רעב, שאז נראה שאוכלו כדי להשביע רעבונו ולא לשם מצוה, אלא יאכלנו אחר ששבע קצת ושקט מרעבונו. אבל על כל פנים עדיין רוצה לאכול וחפץ בכך. ומסתפק המשנה למלך בהלכות יסודי התורה

פרק ה' הלכה ח' [ד"ה נסתפקתי] מה הדין באיסורי אכילה שאכלם כשהיה שבע וקץ במזונו, האם עובר על אכילתם, או שמא כפי שאין עוברים אם אכלם שלא כדרך אכילתם, כך אין עוברים אם אכלם אכילה גסה, וכתב שיש לחלק מאוכל שלא כדרך אכילה, שכשאוכל שלא כדרך אכילתם, דהיינו שעירב בתוך האוכל דבר מר, האוכל מצד עצמו אינו ראוי לאכילה. אבל כשאוכל אכילה גסה, האוכל עדיין ראוי לאכילה ורק האדם לא נהנה מכך וזה אולי נחשב לאכילה, ומביא תוספות במסכת עבודה זרה י"ב ד"ה אלא, שכתבו התוספות 'ואפילו אם תמצא לומר ששתיה גסה מותרת באיסורי הנאה', ומשמע מהתוספות שלא רק שאין איסור מן התורה, אלא אף מדרבנן זה מותר, ומשמע שאין זה מוגדר כאכילה כלל.

קמשמע לן שמותר.

אמר רבא: מצה בזמן הזה שאין קרבן פסח חיובה בלילה הראשון של פסח מדאורייתא. ומרור חיובו רק מדרבנן.

והוינן בה: ומאי שנא מרור שאמרת שהוא רק מדרבנן משום דכתיב בקרבן פסח "על מצות ומרורים יאכלוהו", ודרשינן: בזמן דאיכא פסח יש מרור, ובזמן דליכא פסח ליכא מרור.

אם כן, מצה נמי, הא כתיב "על מצות ומרורים יאכלוהו". ונדרוש גם כן שבזמן אין פסח אין מצות מצה?

ומתריצין: מצה, מיהדר הדר ביה קרא, התורה חזרה וכתבה "בערב תאכלו מצות". לומר לך, שאין חיובה תלוי בפסח אלא גם בזמן שאין פסח חייב במצה.

ורב אחא בר יעקב אמר: אחד זה ואחד זה אין חיובם בזמן הזה אלא מדרבנן. שאנו דורשים "על מצות ומרורים יאכלוהו" בין לגבי מצה בין לגבי מרור.

ומקשינן עליו: אלא הכתיב "בערב תאכלו מצות". ולמה חזר הכתוב ושנה, אם לא ללמד שמצה אף בזמן הזה מדאורייתא?

ומתריצין: החיא קרא מיבעי ליה לטמא, ושהיה בדרך רחוקה בזמן המקדש, שאינם יכולים להקריב קרבן פסח. דסלקא דעתך אמינא כיון דפסח לא אכלי. מצה ומרור נמי לא ניכול כלומר, שאינם חייבים באכילתם, קמשמע לן שהם חייבים בכל זאת במצה ומרור.

אבל בזמן הזה, אפילו מצה אינה אלא מדרבנן.

ורבא אמר לך: טמא, ושהיה בדרך רחוקה, לא צריך קרא שהם חייבים במצה ובמרור. דלא גרעי מערל ובן נכר [משומד] שחייבים במצה ומרור למרות שאינם יכולים לאכול קרבן פסח.

דתניא: נאמר בקרבן פסח "כל ערל לא יאכל בו". ודרשינן: דוקא בו, בקרבן פסח, אינו אוכל. אבל הוא אוכל במצה ובמרור.

ועל כרחך שהכתוב "בערב תאכלו מצות" בא לחייב מצה בזמן הזה מדאורייתא.

ואידך, רב אחא בר יעקב אמר לך: כתיב בהאי, בערל ובן נכר שהם חייבים במצה ומרור. וכתיב גם כן בהאי לגבי טמא ושהיה בדרך רחוקה "בערב תאכלו מצות". וצריכי שניהם שאי אפשר ללמוד אחד מהשני.

מערל ובן נכר אי אפשר ללמוד לטמא ושהיה בדרך רחוקה. מפני ששונה ערל ובן נכר שאינם יכולים כלל להקריב קרבן פסח אפילו בפסח שני, לכן דין הוא שיתחייבו בפסח ראשון לפחות במצה ומרור. אבל טמא ושהיה בדרך רחוקה, שמקריבים קרבן פסח בפסח שני הייתי אומר שבפסח ראשון הם פטורים ממצה ומרור, ורק בפסח שני, שאז יעשו פסח, יקיימו גם "על מצות ומרורים יאכלוהו".

ואם היה כתוב רק "בערב תאכלו מצות" היינו מסבירים את הפסוק בערל ובן נכר שאין לו תשלומים בפסח שני אבל טמא ושהיה בדרך לא היינו יודעים שחייבים

את קרבן הפסח. דהיינו בלילה הראשון, שהוא חובה.

אין לי ללמוד ממקרא זה שהוא חייב במצה בלילה הראשון אלא בזמן שבית המקדש קיים שמקריבים קרבן פסח, אבל בזמן שאין בית המקדש קיים ואין קרבן פסח מניין שהוא חייב במצה בלבד בלילה הראשון?

תלמוד לומר "בערב תאכלו מצות", הכתוב קבעו חובה!

מתניתין:

ישנו מקצתן של בני החבורה באמצע אכילת קרבן הפסח, יאכלו לאחר שנתעוררו. ומותר להם להמשיך ולאכול ממנו, שהואיל ויתר בני החבורה לא ישנו, אין זה הפסק אפילו לגבי אלו שישנו.

ישנו כולן, לא יאכלו עוד לאחר שנתעוררו. לפי שהסיחו דעתן מן הפסח ונחשב הפסק. והמשך אכילתן נראה כאילו אוכלים בשני מקומות, שזה אסור.

והוא הדין לענין מצה בזמן הזה, שלאחר שהתחיל לאכול את הכזית מצה שאוכלים

במצה ומרור בפסח ראשון. לכן צריך לכתוב את שני המקראות.

תניא כוותיה דרבא: כתוב "ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלוהיך". ודרשינן: מה שביעי רשות שאין חייבים לאכול בו מצה, וכמו שנאמר "ששת ימים תאכל מצות", להוציא את היום השביעי, רק שלא יאכל בו חמץ [שהרי לא כתוב "וביום השביעי תאכל מצות" אלא "וביום השביעי עצרת"], אף ששת ימים הראשונים, רשות.⁵² שאין חיוב לאכול בהם מצה.

מאי טעמא?

משום שהוי יום שביעי דבר שהיה בכלל "שבעת ימים תאכל מצות", ויצא מן הכלל בפסוק של "ששת ימים" ללמד שהוא רשות. ולא ללמד על עצמו בלבד יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא על שאר ששת הימים, שאינם אלא רשות. שזו אחת משלש עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם.

יכול אני לומר שאף לילה הראשון הוא רשות?

תלמוד לומר "על מצות ומרורים יאכלוהו"

הסוכות, ואילו על אכילת מצה רק בלילה הראשון, והלא גם בסוכות רק הלילה הראשון חובה ושאר הלילות רשות. ומתוך, שבפסח ישנה אפשרות שאדם יעבור את כל הפסח מבלי להזדקק לאכילת מצה שיאכל פירות וירקות וכדומה. אולם בסוכות אין אפשרות שיעבור שבוע שלם בלי שינה, וכשרוצה לישון הרי חייב לישון בסוכה. ומוכח משאילתו ששאל שיברכו על אכילת מצה כל הפסח, שמקיים מצוה

52. בספר מעשה רב סימן קפ"ה כותב כך, "שבעת ימים תאכל מצות" כל שבעת הימים מצוה, וקוראת לכך הגמרא רשות, שכנגד הלילה הראשון שהוא ה חיוב, נקראים שאר הימים רשות, אולם מקיים מצוה כשאוכל מצה, במשך כל ימי הפסח. וכתב בהערות על מעשה רב שכך משמע במאירי ובפני יהושע. עוד הביא בהערות ראייה לשיטת הגר"א, מקושית בעל המאור שמקשה מדוע על אכילת סוכה מברכים כל

הפגול והנותר, מטמאין את הידים מדרבנן. ובגמרא יבואר הטעם שגזרו חכמים כן.

גמרא:

שנינו במשנה: רבי יוסי אומר: נתנממו יאכלו. נרדמו לא יאכלו.

והוינן בה: היכי דמי "נתנמנם"?

ומשנינן: אמר רב אשי: נים ולא נים, ישן ואינו ישן, תיר ולא תיר, ער ואינו ער.

בסוף [ה"אפיקומן"] וישן, הרי זה הפסק, ושוב לא יאכל, (53), (54) משום שהוא זכר לקרבן פסח בזמן שביית המקדש היה קיים.

ק-ב

רבי יוסי אומר: זה שאמרנו שאם ישנו מקצתן יאכלו היינו דוקא כשנתנממו בלבד, שאז יאכלו.

אבל אם נרדמו ממש, אפילו מקצתם, לא יאכלו לאחר שנתעוררו.

בשר קרבן הפסח שנשאר לאחר הצות ליל הפסח ונעשה "נותר" — מטמא את הידים כדין כל "נותר", שגזרו חכמים שיטמא את הידים שנגעו בו כמבואר להלן.

באכילתה כל הפסח. אולם המגן אברהם סוף סימן תרל"ט כותב בשם המהרי"ל שאין באכילת מצה מצוה במשך כל הפסח, ובמשנה ברורה בסימן תע"ה סעיף קטן מ"ה הביא את דברי הגר"א.

53. הסיבה שאסור לאכול אחר אפיקומן, כתב הרשב"ם כדי שלא יעבור טעם המצה מן הפה, וכן משמע בגמרא, הבעל המאור כותב שהסיבה כדי שלא ישכח לומר הלל, והרמב"ן במלחמות ה' והר"ן כתבו, שצריך שישאר טעם המצה והפסח בפיו, כדי שלא ישכח שאכל קרבן פסח, ויאכל שנית במקום אחר, ואסור להמנות על שני קרבנות פסח. והארחות חיים כותב, שהסיבה שישאר טעם המצה בפה, מפני שחייבים לספר ביציאת מצרים כל הלילה, ולכן צריך שישאר טעם המצה בפה. והבעל המאור כותב פירוש נוסף, כדי שיהיה קרבן פסח נאכל על השובע, וכשיודע שלא יוכל יותר לאכול אחר כך, אוכלנו בסוף הסעודה, כששבע.

54. כתב המשנה ברורה בסימן תע"ח שיש פוסקים שאומרים שכפי שאסור לאכול אחר

אפיקומן, כמו כן אסור לשתות אחריו ויש מתירים, ולכן פסק שיש להחמיר במשקה משכר ולכתחילה נכון להזהר בכל משקה חוץ ממים, ובסימן תפ"א כתב שלשתות תה מותר, אבל משקה שיש לו טעם חזק אסור, שלא יעביר טעם המצה מפיו, ובמקום צורך גדול אפשר לשתות אף שאר משקים שאינם משכרים. וכתב הבאר היטב שגם יזהר שלא לעשן סיגריות אחר אפיקומן [וכבר כתבו האחרונים שבזמן הזה אסור לעשן ביום טוב מעיקר הדין]. והסיבה שאסור לשתות אחר אפיקומן, נאמרו בזה בראשונים כמה הסברים, התוספות כתבו, כדי שלא יבטל טעם המצה מפיו. ובטור הביא טעם לפי שחייב לעסוק כל הלילה בספור יציאת מצרים ובהלכות פסח, ואם ישתה, ישתכר וירדם. ואילו הרמב"ן במלחמות ה' כתב שלא יהיה נראה כאילו מוסיף עוד כוס על ארבעת הכוסות. ובתמים דעים כתב שמפני העניים שנתנו להם גבאי צדקה שמונה כוסות יין לשתי לילות הסדר [בחוץ לארץ] ואם יתירו לו לשתות בלילה הראשון, עלול לשתות גם את היין של הלילה השני.